

LA REFORMA AGRÀRIA LIBERAL.

La reforma agrària forma part del procés de substitució de l'Antic Règim per la societat capitalista, que en el conjunt d'Espanya es va produir al llarg de la primera meitat del segle XIX. Durant aquest procés es va abolir el règim senyorial, es va desvincular la propietat i es va dur a terme la desamortització. Aquests canvis van transferir una gran quantitat de terres pertanyents a propietaris amb un escàs interès per conrear, a uns altres propietaris rurals molt interessats a obtenir-ne la màxima producció possible.

En dues etapes, de setembre del 1835 a maig del 1836, i d'agost de 1836 al final del 1837, els progressistes, amb **Mendizábal** al capdavant, primer com a cap de govern i després com a ministre d'Hisenda, van assumir la tasca de desmantellar les institucions de l'Antic Règim i d'implantar un règim liberal, constitucional i de monarquia parlamentària. Van abordar una reforma agrària que incloïa tres aspectes essencials:

- La **dissolució del règim senyorial**, ja iniciada a les Corts de Cadis, es va produir per la llei de 26 d'agost de 1837, segons la qual els senyors perdien les seves atribucions jurisdiccionals (impartir justícia) però conservaven la propietat de les terres que els pagesos no poguessin acreditar documentalment com a pròpies (en cas de plet, els judicis es van decantar sempre a favor dels senyors). Així, els pagesos que tradicionalment havien treballat aquestes terres perdien tota mena de dret i eren expulsats d'aquestes.

Així mateix, l'**abolició dels delmes eclesiàstics** (1837), va significar la fi de la submissió de la pagesia al domini eclesiàstic, encara que els delmes no van deixar de cobrar-se fins que no van ser substituïts per compensacions econòmiques donades per l'Estat a l'Església.

- La **desvinculació** (*mayorazgos*, patronats, fideïcomisos...) també s'havia iniciat a Cadis. El 1837 es van alliberar definitivament les terres dels patrimonis vinculats i els propietaris les van poder vendre sense cap traba.

- La **desamortització** havia estat un element recurrent des del govern de Godoy (1798) com a mitjà d'aconseguir recursos per l'Estat amb la venda de les terres de l'Església i els Ajuntaments. Mendizábal va recórrer a aquesta mesura el **1836**. La **desamortització de Mendizábal** va anar molt lligada a la reforma del clergat i a l'amortització del deute públic, i per dur-la a terme es van dictar tres decrets successius.

- el primer suprimia tots els ordes religiosos, excepte els que es dedicaven a la beneficència;
- el segon declarava tots els convents i propietats de l'Església, béns nacionals; i
- el tercer posava en venda en pública subhasta tots aquests béns. El preu de subhasta era fixat d'acord amb una prèvia taxació oficial i l'import de venda es podia pagar o amb títols del Deute Públic o en efectiu.

Els beneficiaris d'aquestes vendes van ser els qui tenien títols de Deute Públic i els burgesos o propietaris agrícoles que disposaven de capital per invertir en la compra de les terres. La pagesia en va resultar poc beneficiada, ja que la seva capacitat monetària era minsa, per no dir nul·la. L'operació va ser molt lucrativa ja que el preu de les terres es va fixar molt per sota del seu valor real i les subhastes oficials van ser fàcilment trucades i propícies a tot tipus d'abusos. Per a Mendizábal la desamortització era fonamentalment una mesura d'Hisenda, que eixugaria tot el deute acumulat i que proporcionaria diners al fisc per tal de fer front a les guerres carlines. A més, a llarg termini, beneficiaria econòmicament el país, ja que lliuraria les terres a uns propietaris més emprenedors, que es convertirien en un "cos ampli de propietaris favorables a la causa liberal".

Una postura oposada a la de Mendizábal va ser la que va defensar a les Corts el diputat **Flórez Estrada**, que es va mostrar contrari a la venda dels béns nacionals, i va defensar que s'arrendessin en emfiteusi. Argumentava que amb aquesta mesura l'Estat continuaria mantenint la propietat de les terres i es milloraria la situació de la pagesia, alhora que es trauria un suport important al carlisme.

- També es van prendre una sèrie de **mesures legislatives** encaminades al lliure funcionament del mercat, que van completar el marc de liberalització de l'economia. Així, es va decretar: l'**abolició dels privilegis de la Mesta** (1836), el dret de vallar les terres i la lliure explotació de muntanyes i vinyes (1833-34); la llibertat d'arrendaments agraris, la llibertat de preus i d'emmagatzematge i la de comerç interior de molts productes (1836). La Mesta era una important associació de ramaders que tenia, des de l'Edat Mitjana, el dret de pas per un gran nombre de terres destinades a la transhumància dels ramats d'ovelles. La fi dels privilegis va obrir nous espais de conreu; la producció de llana, en canvi, va caure en picat i, des del 1841, Espanya en haver d'importar.

La desamortització de Madoz (1855).

La llei de desamortització general de maig de 1855 (durant el Bienni Progressista), feta pel ministre Madoz, va ser bàsicament civil i va tenir un abastament molt més ampli que la de Mendizábal. Va afectar béns de l'Estat, del clergat, dels ordes militars, de les confraries, dels carlins, de les institucions benèfiques i sobretot béns de propis i comunals. A part de posar a la venda béns nous, la llei afectava també els béns desamortitzats anteriorment que no s'havien pogut vendre, perquè durant la dècada moderada s'havien aturat les vendes. Les finques van ser subhastades públicament, però a diferència de l'anterior, el pagament s'havia de fer íntegrament en metàl·lic, ja que no s'acceptaven els títols de Deute Públic. Aquest pagament es podia fer al comptat en una dècima part i la resta de manera escalonada en pagament durant 14 anys. Els objectius pretesos per Madoz també eren

diferents. L'objectiu prioritari era la modernització econòmica del país, que va equivaler a la construcció del ferrocarril. El seu raonament va ser: ja que la indústria no pot promoure la construcció del ferrocarril, s'ha d'intentar que el ferrocarril promogui la indústria del país. S'ha de dir que, a la curta, la construcció del ferrocarril no va servir d'estímul per a la necessària industrialització del país. Però, sí que a la llarga ho va ser, ja a finals del segle XIX.

Els objectius de les desamortitzacions només es van acomplir a mitges. Al cap i a la fi la venda en subhasta en grans lots de terra va afavorir el manteniment del latifundisme al centre i al sud de la Península. Les urgents necessitats de la Hisenda van impedir la creació d'una classe de petits propietaris, ja que l'exigència de diners immediats només podia ser satisfeta pels qui ja disposaven d'abundants capitals. Els compradors (noblesa i burgesia) van perpetuar l'absentisme crònic a què havia estat sotmès tradicionalment el camp. Per aquest motiu, i per la presència massiva d'una mà d'obra barata que fora de Catalunya no tenia cap altra alternativa de treball, les innovacions van ser les mínimes. L'augment de la producció agrària es va basar exclusivament en l'extensió de les terres cultivades; però l'obertura al conreu d'àrees de qualitat deficient va fer baixar els rendiments agraris. A més, molts camperols que posseïen terres eclesiàstiques des de temps remots, a canvi del pagament d'uns impostos determinats, van ser-ne desnonats pels nous propietaris.

A Catalunya, la desamortització no va tenir tanta transcendència com a la resta d'Espanya perquè les propietats de l'Església i dels municipis eren menors. En canvi, les transformacions de la propietat i la comercialització de la producció van dotar d'un gran dinamisme l'agricultura catalana. Igual que al segle XVIII, la vinya, per fer vi i aiguardent, va constituir el motor principal d'una agricultura comarcament cada vegada més especialitzada, però en què les oliveres i els arbres fruites van tenir també importància. En canvi va donar-se una expansió menor dels conreus de cereals, la producció dels quals va ser insuficient per cobrir les necessitats de la població, amb la consegüent necessitat de proveir-se a l'estranger en d'altres zones d'Espanya.

L'evolució de l'agricultura a Espanya.

La transformació del conjunt de l'agricultura espanyola va ser limitada. Entre les causes en sobresurten dues. D'una banda, la mala qualitat de la majoria de les terres de conreu i les condicions climatològiques adverses. De l'altra, una estructura de la propietat de la terra desfavorable. El resultat va ser el manteniment d'uns baixos rendiments i la pobresa de la majoria de la població agrària. L'escàs progrés de l'agricultura tampoc va permetre a gran part de la població agrària traslladar-se a les zones industrials per proletaritzar-se.

Entre les traves al progrés de la productivitat i dels rendiments agrícoles va destacar una estructura de la propietat desfavorable per fomentar la millora tècnica. Els casos més evidents són les diminutes propietats de la submeseta nord i de Galícia (els *minifundis*), el producte de les quals era insuficient per alimentar una família; i les grans propietats (el *latifundi*), molt abundant a Castella-la Manxa, Extremadura i Andalusia, que també desincentivà l'augment de la productivitat perquè els propietaris no estaven interessats a conrear millor sinó en l'estatus social que representava el fet de posseir grans extensions de terra.

Però malgrat això, en el conjunt del territori espanyol, la producció agrícola va augmentar com també ho va fer la seva comercialització, com ho demostra l'augment de la població i dels recursos alimentaris (més bona alimentació). Fins ben entrat el segle XX, els cereals van ser el principal producte agrari, encara que amb una baixa productivitat i rendibilitat, fet pel qual es va haver de recórrer sovint al proteccionisme. Altres conreus destacats van ser la vinya (la Rioja), l'olivera (Andalusia) i els cítrics (València). També va haver-hi un progrés de la ramaderia a la cornisa cantàbrica. S'ha d'esmentar que, a la segona meitat del segle XIX, es va produir una especialització regional de la producció agrària.

En acabar el segle XIX, dues tercers parts de la població activa encara treballaven en el sector agrari i l'agricultura generava més d'un terç de la renda global. El camp no s'havia modernitzat, com passava als països europeus més desenvolupats; no s'hi havia invertit prou capital, i els conreus habituals continuaven sent poc rendibles. Els pagesos constituïen una massa empobrida i amb escassa capacitat de consum, fet que significava un important entrebanc per al desenvolupament industrial.

La feblesa de la nova situació agrària es va manifestar amb la crisi que va produir-se a partir de 1885: els cereals espanyols no van poder competir en preu amb els procedents de les terres americanes, russes o australianes, molt més barats gràcies a l'enorme producció d'aquestes zones; també la vinya va patir les conseqüències de la fil·loxera a partir de 1880. Els preus agrícoles peninsulars van davallar estrepitosament i, davant la crisi, els grans propietaris i arrendataris, abans defensors del lliurecanvisme, es van aferrar a les mesures proteccionistes.